

פטור ממסים לתלמידי חכמים

אליאב מנדלביץ'

מבוא:

מובא בגמרא:

"רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן, אמר ריש לקיש: רבנן לא צריכי נטירותא, דכתיב... כי אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה, מאי טעמא לא תימא ליה מהא... רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן, א"ל רב נחמן בר יצחק: עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי... אמר רב יהודה: הכל לאגלי גפא, אפילו מיתמי, אבל רבנן לא צריכי נטירותא; הכל לכריא פתיא, אפי' מרבנן. ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלוזא, אבל נפקי באכלוזא, רבנן לאו בני מיפק באכלוזא נינהו."¹

כלומר, ר' יהודה נשיאה ורב נחמן בר רב חסדא שייצגו את היהודים בפני השלטונות, זה בארץ ישראל וזה בבבל, הטילו מסים לצורך בניית חומות ותשלום מס גולגולת. ר' יוחנן וריש לקיש ורב נחמן בר יצחק טענו כנגדם שתלמידי חכמים אינם זקוקים לשמירה ולכן ראוי לפטרם ממסים אלו. למסקנת הגמרא, לכאורה, פוסק רב יהודה שתלמידי חכמים פטורים ממסים שתכליתם הגנה ושמירה, אך חייבים במסים שתכליתם רווחה.

במאמר זה ננסה לברר מאלו מסים ראוי לפטור תלמידי חכמים בדורנו ובאלו מסים יש לחייבם.

א. הטעם לפטור ת"ח ממס

מהגמרא נראה שהסיבה העיקרית לפטור תלמידי חכמים ממסים היא שהם אינם צריכים שמירה. כלומר, הם אינם זקוקים לתכלית שלשמה נגבים המסים

¹ בבא בתרא ז, ע"ב – ח, ע"א.

ולכן פטורים מהם. האמוראים שפטרו את תלמידי החכמים ממס לא הסתפקו בסברה והסמיכו את טענתם לפסוקים שונים. ריש לקיש דורש הלכה זו מהפסוק "אספרם מחול ירבון"², העוסק, לטענתו,³ במעשי הצדיקים, באמצעות קל וחומר מחול הים. אם החול שמועט ממעשי הצדיקים מגן על היבשה מפני הים, מעשיהם המרובים של הצדיקים ודאי מגנים עליהם מפני הפורענות. לדעת ר' יוחנן המקור לפטור תלמידי חכמים ממסים שתכליתם שמירה הוא הפסוק "אני חומה"⁴. לטענתו,⁵ הפסוק הוא חלק מדבריה של התורה המסבירה שהיא חומה ותלמידי החכמים הם מגדלות. כלומר, לא רק שאין תלמידי החכמים זקוקים לחומה שתשמור עליהם, הם אף שומרים על סביבתם כחומה עצמה. רב נחמן בר יצחק מוסיף שלושה פסוקים, מהתורה, מהנביאים ומהכתובים, שמלמדים על החובה לפטור תלמידי חכמים ממסים. מהתורה מובא הפס': "אף חובב עמים כל קדושו בידך"⁶. עליו דורש רנב"י: "אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים - כל קדושו יהיו בידך. והם תכו לרגלך - תני רב יוסף: אלו תלמידי חכמים, שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה"⁷. כלומר, משה מבקש שתלמידי החכמים יהיו בידי ה' אף בגלות ולא בידי נוכרים שיגבו מהם מסים. מהנביא מובא הפס': "גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים"⁸, עליו דורש עולא:

² תה' קלט, יח.

³ ראב"ע, רד"ק ומצודת דוד שם מסבירים, על פי הפשט, שהפסוק עוסק במחשבות ה'.

⁴ שה"ש ח, י.

⁵ רש"י על הפס' מפרש כריש לקיש.

⁶ דב' לג, ג.

⁷ למעט אור החיים הקדוש כל הפרשנים פירשו את הפסוק באופנים אחרים.

⁸ הושע ח, י.

"פסוק זה בלשון ארמית נאמר, אי תנו כולהו - עתה אקבצם, ואם מעט מהם - יחלו ממשא מלך ושרים".⁹ כלומר, אם מעט אנשים מעם ישראל ילמדו תורה בגלות, הם יזכו להיפטר מעול המסים שיטילו עליהם מלך ושרים. מהכתובים מובא הפס': "מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם",¹⁰ ואמר רב יהודה: "מנדה - זו מנת המלך, בלו - זו כסף גולגלתא, והלך - זו ארנונא".¹¹

מכל דברי האמוראים שעסקו בנושא נראה שאין די בטעם שתלמידי חכמים אינם זקוקים לשמירה בכדי לפטרם ממסים ולכן הם דורשים זאת מפסוקים. יתכן שאם האמוראים היו משאירים זאת לסברה, היו קמים אנשים נוספים וטוענים שאינם זקוקים לשמירה, או למטרות אחרות לשמן נגבו מסים ומבקשים להיפטר מהם. בנוסף, ניתן להבחין שאין בפסוקים הנזכרים בדברי האמוראים ודרשותיהם שום ציווי מפורש. הפסוקים שמביאים ריש לקיש ור' יוחנן מסבירים שתלמידי חכמים אינם זקוקים לשמירה, אך הם אינם פוטרים את תלמידי החכמים ממסים אחרים שאינם קשורים לשמירה. הפסוק מהתורה מתואר כתפילה שהתפלל משה. איננו יודעים אם נענה הקב"ה לתפילתו. הפסוק מהנביא פטר תלמידי חכמים ממשא מלך ושרים, אולם רק כאשר הם בגויים. הפסוק מהכתובים בסך הכול מעיד על מלך שפטר ממסים את בוני המקדש. גם אם היה מדובר בפסוק רק על אנשי כנסת הגדולה, כדברי רש"י, אין הפסוק מחייב פטור שכזה בעתיד.

⁹ למותר לציין את הקושי שבשבירת הפס' לחלקים שנכתבו בשפות שונות.

¹⁰ עז' ז, כד.

¹¹ הפסוק מתאר את צו המלך הפרסי הפוטר את העוסקים בבניית המקדש ממסים.

רש"י מוסיף כמקור לפטור גם את הפסוק: "בשכבך תשמור עליך".¹² הציץ אליעזר מסביר שישנם סוגי שמירה שונים, שמפניהם נדרשים מספר מקורות. ישנה שמירה בעת שלום ממנה פוטרים הפסוקים שהביאו ר' יוחנן וריש לקיש, והפסוק שרש"י מביא מוסיף גם שמירה בעת מלחמה.

הרמב"ם מסביר את הסיבה לפטור תלמידי חכמים ממסים באופן שונה:

"הקילה התורה מתלמידי חכמים חוקי המלכות בארנוניות, ואכסניות החיל, וחוקים המיוחדים, בכל איש ואיש והם הנקראים כסף גולגולת יפרעו בעבורם הקהל, בנין החומות וכיוצא בהן, ואפילו הת"ח בעל ממון לא יתחייב דבר מכל זה... וזהו דין תורה כמו שפטרה התורה מחצית השקל מן הכהנים..."¹³

כלומר, לדעת הרמב"ם הפטור ממסים נובע מפטור דומה שנתנה התורה לכהנים ממחצית השקל, אולם פטור זה נובע מטעמים טכניים. התורה אסרה מנחת כהן באכילה. לכאורה, אם ישתתפו הכהנים במנחות הציבור באמצעות השקלים, אסור יהיה לאכלן. מה גם שלהלכה פוסק הרמב"ם בהלכות שקלים: "הכל חייבין ליתן מחצית השקל: **כהנים**, לויים וישראלים..."¹⁴ נראה שלדעת הרמב"ם, המשותף בין הפטורים הוא איסור ההנאה מהתכלית לשמה נגבה המס. לפי דברים אלו, נראה לומר שלדעת הרמב"ם, לתלמידי חכמים אסור ליהנות משמירה של בשר ודם ולכן לא זו בלבד שהם פטורים מלשלם עליה, אלא יתכן לומר שאף אסור להם לשלם עליה, אלא אם מסר את השמירה לציבור,

¹² משלי ו, כב.

¹³ פירוש המשניות על אבות ד, ה.

¹⁴ רמב"ם הלכות שקלים א, ז.

כביכול.¹⁵ בהלכות תלמוד תורה,¹⁶ לעומת זאת, מביא הרמב"ם את הפס' מהנביא שהביא רנב"י, כנראה משום שהדרשה שעליו היא היחידה שעוסקת בתלמידי חכמים ובפטור שלהם ממסים באופן ישיר.

בספר חסידים מובא מקור נוסף:

"רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה",¹⁷ למה הוצרך זה לכתוב בתורה, אלא לומר לך אם המלך מטיל מס על העיר, בני העיר יתנו, ות"ח שעוסקים בתורה יומם ולילה לא יתנו עמם דבר, כי לא בעבורם הוטל על העיר אלא בעון עמי הארץ, ותורת אלהים משמרתם. הנה פרעה לכהנים עובדי אלילים עשה טובה, וכל שכן עבדי ה' שיהיו ישראל מספיקים כל צרכיהם, שנא' "ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם",¹⁸ אלא עשיתי תקנתם לכל צרכיהם."¹⁹

מהרישא של דבריו עולה שיש סוג של מס, שמוטל כעונש על הציבור ובו אשמים עמי הארצות. אשמתם היא שמחיבת בעונש המס ולכן תלמידי החכמים פטורים ממנו. דבריו מבוססים על שיטתו של רבי בהמשך הגמרא. בנוסף, גם הפסוק שמביא בעל ספר חסידים, עוסק בכהנים שהם עובדי מדינה ולא בתלמידי חכמים.

לסיכום: בגמרא, חמישה פסוקים ודרשות עליהם הובאו בכדי להוכיח שתלמידי חכמים פטורים ממסים שונים הקשורים בשמירה. הרמב"ם פוסק כמבורר

¹⁵ ע'י מנחות כא, ע"ב, מו, ע"ב וערכין ד, ע"א.

¹⁶ ו, י.

¹⁷ בראשית מז, כו.

¹⁸ תהלים לו, כה.

¹⁹ סימן רצג.

שבהם בהלכותיו ומוסיף סברה של איסור הנאה לתלמידי חכמים משמירה של בשר ודם, בפירושו למשנה. בעל ספר חסידים מוסיף ופוטר תלמידי חכמים ממסים שהם פורענות משום שאין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארצות ותלמידי החכמים אינם אשמים בה.

ב. מסים מהם תלמידי חכמים פטורים

המסים הנזכרים בגמרא מהם פטורים תלמידי החכמים הם: "דשורא", כלומר, בניית חומה, "כרגא", כלומר, מס גולגולת ו- "אגלי גפא", כלומר בניית שערים לעיר. בנוסף, מהפסוק בעזרא שמביא רנב"י מתוספים "מנת המלך", "כסף גולגלתא" ו- "ארנונא". רש"י מסביר שמנת המלך היא מס קבוע המוטל על תושבי מדינה מסוימת. בעלי התוספות מסבירים ש- "ארנונא" יכולה להיות עישורי תבואות ובהמות שנתיים, כרש"י, או ארוחה לנציגי שלטון העוברים בסמוך לעיר, כר"ח. לכאורה, מנת המלך וארנונא אינם קשורים לשמירה והפטור שניתן לתלמידי חכמים ממסים אלו מחזק את ההשערה שטעמו הוא אשמת עמי הארצות בעונשים אלו. אם אכן מדובר במסים שהם עונש, יתכן מאד לחלק בין שלטון נוכרי ובין שלטון ישראלי, כאשר תחת שלטון נוכרי תלמידי החכמים פטורים מכל המסים הקבועים שנגבים לצורך המלכות ואילו כאשר השלטון ישראלי הם פטורים אך ורק ממסי השמירה.

הרמב"ן הר"ן והריטב"א על אתר, מוסיפים שהפטור ממסים שנגבים לצורך המלכות תלוי באופן הטלתו. אם המלכות קבעה באופן מפורש מס קצוב על כל אחד מהתושבים, אין לתלמידי החכמים פטור ממנו. זאת משום שאם המס הוטל במפורש גם על תלמידי החכמים, הם אינם יכולים להאשים בכך את עמי הארצות. הרמב"ם חולק עליהם וסובר שגם ממסים אלו תלמידי החכמים

פטורים. לשיטתו, תלמידי החכמים פטורים מכל מס שמטיל המלך הגוי בזכות תורתם, לפי הפסוק בהושע שהביא רנב"י. הרא"ש הביא תשובה של הרמ"ה ובה כתוב: "כל מיני מסים וארנוניות ותשחוריות בין קבועים בין שאינם קבועים אין תלמידי חכמים חייבים לסייע בהם את הציבור כלל. ואפילו המס הקצוב על כל איש ואיש בפני עצמו הציבור חייבין לפרוע משלהם כדי המס הקצוב על תלמידי חכמים כדי לפטרן דהא כרגא דהיא כסף גולגלתא אקרקה גברא מנח כדאמרין בכמה דוכתי ואמרין דרבנן פטירי... ואפילו היו עשירים שבישראל הציבור חייבין לפרוע בעבורם שלא מפני עניות נפטרו אלא מפני תורתן". נראה מדבריו שטעם הפטור ממס אינו קשור לפסוקים, אלא הוא כבוד המגיע לתלמיד חכם. יתכן, לפי דעתם, שגם תחת שלטון ישראלי ייפטר התלמיד חכם ממסים. יתכן למצוא מקור לכך בדברי בעל ספר חסידים על כך שפרעה פטר את כוהני מצרים ממס וקל וחומר לישראל, גם כאשר הם השולטים, שיפטרו את תלמידי החכמים ממסים.

הרדב"ז מוסיף בפשטות, שאם תלמידי החכמים דורשים מעמי הארצות לשלם עבור שמירתם כאשר עמי הארצות טוענים שאינם זקוקים לשמירה בוודאי שתלמידי החכמים חייבים לשלם.²⁰

להלכה פסק השו"ע:

"אם דבר שצריך לחיי האדם כגון בארות מים וכיוצא בהם, חייבים לתת חלקם. אבל דבר שהוא צריך לשמירת העיר, כגון חומות העיר ומגדלותיה. ושכר השומרים, לא היו חייבין לתת להם כלום, שאין צריכין שמירה, שתורתן שמירתם. ולכן היו פטורים מכל מיני מסים, בין מסים הקצובים על כל בני העיר, בין מס שהוא קצוב על כל איש לבדו, בין הקבועים בין שאינם

²⁰ שו"ת רדב"ז ח"ב סימן תשנב.

קבועים, וחייבים בני העיר לפרוע בשבילים אפילו הקבועים על כל איש ואיש.²¹

כלומר, לדעת השו"ע, טעם הפטור של תלמידי החכמים הוא שתורתן שמירתן ולכן הם פטורים רק ממסים הקשורים לשמירה.

הרב חיד"א כתב שכל תלמיד חכם שנוהג ענוה בעצמו, נכנע לפרנסי הקהל ומשלם איזה מס שפטור ממנו על פי דין, עונשו גדול, שהוא משפיל בכך את כבוד התורה.²² לעומתו, כתב הרב עובדיה בשו"ת יביע אומר ש- "אם התלמיד חכם עושה לפנים משורת הדין ומשלם מסים, מפני שחושש לחילול ה' מאת פריצי עמנו, ולעג השאננים, אין עליו עון".²³ יתכן שניתן לפשר בין צדדי המחלוקת לפי מה שכתב כנסת הגדולה בשם הרב "משא מלך", שמורו המהרשד"ם שילם סכום סמלי למס גולגולת דווקא, מפני המחלוקת בין הראשונים בעניין מס המוטל על כל אחד מהתושבים. אולם במס שבוודאי פטור ממנו על פי דין, אם ישלמו יבזה את תורתו.²⁴

עוד פסק הרב עובדיה בשו"ת יחוה דעת "ובכל דבר שיפול בו מחלוקת אם הת"ח חייב במס או פטור, הת"ח המוחזק יכול לומר קים לי כסברת הפוטרים אותי, ואז אסור להוציא ממנו דמי המס בכפיה.²⁵

לסיכום: שלושת הטעמים לפטירת תלמידי חכמים ממסים משפיעים על פסיקת ההלכה. הרמב"ן וסיעתו פסקו שהטעם העיקרי לפטור תלמידי חכמים הוא

²¹ שו"ע יו"ד רמג, ב.

²² בסי' "טוב עין" סי' יח אות צט בשם מהר"א סכנדרי.

²³ חלק ז - חו"מ סימן י

²⁴ כנה"ג חו"מ סי' קסג ס"ק קי.

²⁵ חלק ה סימן סד

שאינם זקוקים לשמירה ולכן הם פטורים ממסים שתכליתם שמירה. כמו כן האשמה שמוטלת על עמי הארצות פוטרת את תלמידי החכמים ממסים לצורך המלכות שמוטלים על הציבור. הרמב"ם וסיעתו פטרו את תלמידי החכמים גם ממסים שהטיל המלך על כל אחד מתושבי העיר, משום שגם בפורענות שפוקדת את תלמידי החכמים אשמים עמי הארצות ואילו הרא"ש וסיעתו הגדילו לפסוק שכבוד התורה הוא שפוטר את תלמידי החכמים ולכן ראוי לפטרם אף תחת שלטון ישראלי.

להלכה פסקו האחרונים שמסים שתכליתם שמירה המוטלים על הציבור אסור לתלמידי החכמים לשלם, מסים שתכליתם שמירה המוטלים על היחידים מותר לתלמידי החכמים לשלם ובמסים שאינם קשורים לשמירה הם מחויבים.

ג. מסים בהם תלמידי חכמים חייבים

בגמרא מבואר ש- "הכל לכריא פתיא אפי' מרבנן".²⁶ רש"י מפרש שכריא פתיא הוא חפירת בור לשתות מים. בעלי התוספות לעומתו, מפרשים בשם ר"ח שהוא להסיר גבשושית רחוב העיר. הציץ אליעזר טוען שניתן לראות בדבריהם מחלוקת עקרונית בחיוב תלמידי חכמים במסים. לדעת רש"י רק במסים שתכליתם היא צורך קיומי כמו מי שתייה יש לחייב תלמידי חכמים. לעומתו סובר הר"ח שגם במסים שתכליתם רווחה כללית ותלמידי חכמים נהנים מהם, הם יתחייבו.

נראה לומר שגם דין זה תלוי בטעם הפטור. אם טעם הפטור הוא שתורתם שמירתם, או שעמי הארצות אשמים בפורענות, אין לפטור תלמידי חכמים

²⁶ ב"ב ח, ע"א.

ממסים שתכליתם רווחה אף אם אין בהם צורך חיוני, אולם אם הפטור נובע מכבוד תלמידי חכמים יתכן שרק בצורך חיוני הם יתחייבו.

הציץ אליעזר מציין חילוק זה וטוען שהרמב"ם והטור פסקו כר"ח שאף לרווחה שאינה חיונית גובים מתלמידי חכמים,²⁷ אולם השו"ע פוסק כרש"י ומדגיש שרק לצורך "דבר שצריך לחיי אדם כגון בארות מים וכיוצא בהם צריכים לתת חלקם".²⁸ בעקבות עיקרי הד"ט שפוסק באופן דומה,²⁹ כך פוסק גם הציץ אליעזר.³⁰ אולם, בחושן משפט, פוסק השו"ע במפורש: "אבל לתיקון הדרכים והרחובות, אפילו מן החכמים".³¹ נראה שביורה דעה כאשר השו"ע עוסק בפטור של תלמיד חכם ממסים, הוא נדרש להבחין בין כריית הבור ממנה תלמידי החכמים פטורים, ובין תשלום על כריית הבור בו הם מחויבים. אולם כאשר בחושן משפט הוא עוסק במסים בהם חייבים תלמידי החכמים, הוא מציין גם את המס לצורך תיקון הרחובות שבו אין חילוק לפטור. כמו כן, יתכן לומר שדבר הצריך לחיי אדם בא למעט מסים שתכליתם מותרות, או שתלמידי חכמים לא ייהנו מהם.

לסיכום: נראה שאין מחלוקת באשר לחיוב תלמידי חכמים במסים שגם הם ייהנו מתכליתם. יתכן שהרוצים להגדיל את כבוד התורה יאמרו שראוי שלא לחייב את החכמים אלא במסים שנגבים לצורך חיוני, אולם אין בכך הכרח.

²⁷ רמב"ם הלכות שכנים ו, ו ובטור חו"מ קסג.

²⁸ יו"ד רמג, ב.

²⁹ על יו"ד סימן כז' לר' דניאל טירני.

³⁰ ציץ אליעזר ח"ב, כה.

³¹ חו"מ קסג, ד.

ד. גדר תלמידי חכמים הפטורים ממסים

הרמב"ן מוסיף בשם ר' יוסף הלוי שתלמיד חכם הפטור ממסים הוא תלמיד שתורתו אומנותו. בהגדרת התלמיד שתורתו אומנותו נחלקו הראשונים. לשיטת בעלי התוספות, "שתורתו אומנותו" נקרא "העוסק בה ומהרהר כל שעה ואינו הולך ד' אמות בלא תורה".³² הרא"ש ואחריו הטור מקלים במקצת ומרחיבים את ההגדרה כך שהיא כוללת גם "אדם שיש לו אומנות או קצת משא ומתן להתפרנס כדי חייו ולא להתעשר ובכל שעה שהוא פנוי מעסקו מחזר על דברי תורה ולומד דברי תורה".³³ הרשב"ש הוסיף גם את "המלמד נערים מבוקר עד ערב".³⁴ והרד"ך השיג עליו וטען שאף אם הוא רק ראוי להוראה הוא פטור ממסים.

השו"ע פסק כהרחבת הרא"ש והאחרונים הוסיפו עליה פרטים נוספים.³⁵ הרמ"א מרחיב עוד את ההגדרה וכולל בה גם אדם שהוא מוחזק לת"ח בדורו, שיועד לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים, ותורתו אומנותו כדרך שנתבאר.³⁶ בשו"ת שבות יעקב הוסיף אף "צורבא מרבנן המכונה בשם מורינו". בשו"ת "יביע אומר" מנסה הרב עובדיה לכמת את ההגדרה שפסק השו"ע ואומר כי "העוסק במסחר, יומים או שלשה, ושלשה ימים רצופים עוסק בתורה, נחשב ת"ח שתורתו אומנותו, בצירוף שעות

³² מסכת סוטה דף כא. ד"ה 'זה תלמיד חכם...! וכך כתבו גם המאירי, ספר חסידים תתרט והר"י מיגאש.

³³ מסכת ב"ב פ"א סי' כו. כך פסקו גם ה- "יד רמ"ה" (ב"ב פ"א סי' פב) וכן בחכמת אדם (סי' קד ט).

³⁴ סימן תיב ד"ה "והנה לפי".

³⁵ יו"ד סימן רמג ב'.

³⁶ יו"ד סימן רמג ב'.

הלילה של ימי מסחרו, שאז הוא עוסק בתורה, נמצא רוב השבוע בקדושה, וכ"ש בהצטרף יום שבת קודש שלא ניתן אלא לעסוק בו בתורה".³⁷ בתרומת הדשן וברמ"א בעקבותיו, נפסק להלכה ש- "יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס, ויש מקומות שנהגו שלא לפטור".³⁸ בתרומת הדשן הוסבר שהמנהג נובע מהקושי להגדיר אדם כתלמיד חכם.³⁹ הציץ אליעזר לומד מכך שוודאי שאדם שעומד בקריטריונים מחמירים של תלמיד חכם יפטור ממסים ובמקרה זה אין משמעות למנהג המקום.⁴⁰ כמו כן, מציין הציץ אליעזר שקיים חרם כנגד המחייבים תלמידי חכמים במסים אלו.⁴¹

לסיכום: נחלקו הראשונים והאחרונים בהגדרת תלמיד חכם שפטור ממסים. יש שצמצמו את הגדרתו לאדם שאין לו עסק מלבד התורה, ויש שהרחיבו את ההגדרה וכללו בה גם אדם שרק עיקר עסקו בתורה. עם ירידת הדורות הלכה הגדרת תלמיד חכם הפטור ממס והתרחבה עד לכדי כינוי בלבד. לדעה זו, אדם המכונה תלמיד חכם בפי הבריות יכול לבקש זכאות לפטור ממסים כתלמיד חכם. יתכן שגם מחלוקת זו נובעת מטעמי הפטור. המצמצמים את מידת הפטור ירחיבו את הגדרת התלמיד חכם, ואילו המצמצמים את הגדרת התלמיד חכם ירחיבו את מידת הפטור.

³⁷ חלק ז - חו"מ סימן י ד"ה מסקנא.

³⁸ שם.

³⁹ שמא.

⁴⁰ צי"א ח"ב, כה.

⁴¹ בשו"ת אבקת רוכל סי' א, בשו"ת המבי"ט ח"ב סי' כה, בשו"ת משפטים ישרים ח"ב סי' קסב, בס' "משא חיים" דף מד ע"ב, ב- "ארץ חיים" יו"ד סי' רמג, בשו"ת שרידי אש ח"ג חו"מ סי' סז ובשו"ת משפטי עוזיאל יו"ד מה"ת סי' לט.

ה. למעשה בדורנו

בפועל כל המיסים הולכים לקופה אחת שמתחלקת בין משרדי הממשלה השונים: ביטחון, חינוך, תעשיה, מסחר, כלכלה, תרבות, איכות הסביבה, תקשורת, תחבורה, פנים, חוץ, וכו'.

להלכה יש לפטור תלמידי חכמים מהאחוזים היחסיים של המסים הקשורים בשמירה.⁴² ראוי במידת האפשר לפטור תלמידי חכמים גם ממסים נוספים שאינם מיועדים לתכלית חיונית. כמו כן ראוי שהגדרת הזכאים בפטור זה תיקבע על ידי הרבנות הראשית על סמך מבחן ועדות אופי של זכאים. בכל אופן ראוי לקבוע בחוק סעיפים לכבוד התורה ולומדיה.

⁴² בטחון פנים דהיינו משטרה ובטחון חוץ דהיינו צבא.